

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ НАПОЛЕГЛИВОСТІ І ВПЕВНЕНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства істотно підвищилися вимоги до здатності зростаючої особистості поводитися компетентно, у складних умовах життя виявляти мобільність, наполегливість, впевненість у собі. Зміна суспільних пріоритетів, модернізація національної системи освіти на засадах особистісно орієнтованого підходу об'єктивують необхідність посилення уваги до створення в сім'ї та навчальних закладах сприятливих умов для розвитку самостійної, творчої, життєздатної людини з розвинутою самоповагою і почуттям самовартості. Цьому сприятиме впровадження у педагогічну практику особистісно орієнтованого виховання учнів початкових класів як суб'єктів життєдіяльності, здатних здійснювати власні вибори, приймати самостійні рішення, відповідати за свої дії, довіряти власному досвіду й можливостям.

Доцільність вивчення феноменів наполегливості та впевненості в молодшому шкільному віці обумовлена появою таких новоутворень свідомості особистості, як довільність поведінки, особистої свідомості, супідрядності мотивів, внутрішнього плану дій та рефлексії у молодшому шкільному віці.

Однак, процес виховання наполегливості та впевненості молодшого школяра не обмежується набуттям ним знань та особистісних якостей, а визначається своїми специфічними механізмами, передумовами та динамікою, обумовлюється не тільки внутрішніми потребами особистості, її віково-статевими та індивідуальними особливостями, установками, стратегіями самооцінювання, а й зовнішніми умовами – наявністю-відсутністю сприятливого виховного середовища.

Сучасні теоретико-експериментальні праці акцентують увагу на різних аспектах виховання наполегливості та впевненості, а саме: механізмах формування цих процесів (І. Вайнер, В. Висоцький, Д. Ковач); специфіці виникнення і розвитку наполегливості в різних видах діяльності – суспільній (Т. Маталіна) і навчальній (В. Бутовська, О. Серебрякова, П. Чисхольм); впливі наполегливості та впевненості на досягнення успіху в діяльності (Ф. Іващенко, О. Нікітіна); наполегливості та впевненості у собі як соціально-психологічній характеристиці особистості (О. Папір, В. Ромек, Є. Смаглій).

Проблемі виховання наполегливості і впевненості та умовам їх формування на різних етапах онтогенезу присвячено низку педагогічних (Ш. Амонашвілі, А. Белкін, Н. Виноградова та інші) та психологічних (І. Дубровіна, В. Мерлін, М. Мішечкіна, О. Петровський, К. Роджерс та інші) досліджень, які важливу роль у вихованні означених особистісних

якостей відводять різним видам життєдіяльності, наступності в діяльності сім'ї, дошкільного навчального закладу і початкової школи.

Разом з тим у науковій літературі відсутня єдина думка щодо природи та механізмів формування наполегливості та впевненості; чітко не диференційована вікова специфіка, не виділено чинники виховання цих вольових якостей в молодшому шкільному віці засобами хореографічного мистецтва; вимагають конкретизації психолого-педагогічні умови забезпечення наступності у вихованні цих якостей особистості в дошкільному та молодшому шкільному віці; потребують уточнення характеристики наполегливості та впевненості представників різної статі.

Мета статті полягає в обґрунтуванні психолого-педагогічних умов виховання в молодших школярів наполегливості та впевненості у процесі занять хореографічним мистецтвом.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження засвідчив, що в учнів початкових класів недостатньо сформовані такі особистісні вольові якості як наполегливість та впевненість у собі, а це дало змогу визначити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови виховання в молодших школярів наполегливості та впевненості в процесі занять хореографічним мистецтвом: формування в молодших школярів загального позитивного ставлення до занять хореографією та здобутих результатів; створення на заняттях ситуації успіху та надання досягнутому успіху гласності; систематичне заохочення дітей у процесі занять хореографічним мистецтвом, цілеспрямоване застосування активних методів в оволодінні різноманітними руховими діями як складовими елементами змісту танцю.

Розкриємо ці умови більш детально. У вихованні в дітей молодшого шкільного віку наполегливості та впевненості у собі велику роль відіграє задоволення їхніх базових потреб: довіри, безпеки та захисту, любові (у широкому сенсі слова), повазі, самооцінці та відчутті власної гідності. Вони реалізуються через усвідомлення дитиною своєї сили, досягнень, адекватності, компетентності. Їх задоволення викликає почуття впевненості, власної цінності, відчуття своєї корисності та значущості для рідних і близьких людей. Перешкоди, що стоять на шляху задоволення цих потреб, призводять до виникнення почуття неповноцінності та незахищеності. Тому виховний процес має будуватися таким чином, щоб сприяти задоволенню вказаних потреб, подоланню труднощів та зміцненню впевненості в собі молодшого школяра. Виховання наполегливості та впевненості ми розглядаємо як процес, що передбачає забезпечення певних психолого-педагогічних умов, спрямованих на виховання і закріплення у дітей 6–10-ти років цих якостей особистості.

Як зазначають провідні фахівці, у процесі онтогенезу складаються своєрідні механізми мотиваційно-сміслової орієнтації, за допомогою яких вирішуються конкретні ситуації, що дозволяє виявити раніше приховану позитивну чи негативну цінність обставин та дій. Сказане вище

враховувалося уже на етапі визначення репертуару хореографічних колективів. При його складанні враховувався передусім рівень підготовленості учасників, їхні технічні можливості, зацікавленість та інтереси. Твори, обрані для виконання, були співзвучні сьогоденню, реалістичні, з використанням народної тематики.

При цьому позицію дитини як суб'єкта ми вважаємо важливою умовою виховання у неї наполегливості та впевненості в собі. Особистість не може бути сформована без підтримки цілісності та стабільності дитячого «Я», сформованості нових новоутворень свідомості та особистості. Цей процес становлення особистості відбувається у постійній творчій активності, спрямованій на перебудову оточуючої дійсності і себе.

Як стверджує Б. Ананьєв, пізнаючи себе як суб'єкта діяльності, усвідомлюючи позитивні та негативні риси, аналізуючи власні дії та вчинки, дитина навчається більш-менш правильно оцінювати себе, стає впевненішою. Систематична робота педагога, спрямована на формування об'єктивного ставлення до себе, на думку вченого, полягає в конкретизації тих вимог, які ставить перед дитиною дорослий; обґрунтуванні оцінки результатів виконання завдань, аналізі їх якості, вправлянні в оцінюванні робіт товаришів порівняно з власними, виявленні певних рис особистості, які сприяють або перешкоджають цій роботі [1, с. 28–32].

Виховання наполегливості і впевненості, на нашу думку, матиме кращі результати, якщо його основою буде формування загального позитивного ставлення до власної поведінки та її результатів. На формування наполегливості та впевненості, як уже відзначалося раніше, здійснюють відповідний вплив як особистий досвід вихованця, так і соціальне середовище. Але залежно від ступеня розвитку свідомості вони по-різному співвідносяться. У разі менш розвиненої свідомості переважає вплив соціального середовища, при більш розвиненому – орієнтація на особистий досвід.

На думку О. Серебрякової, висока стабільна неадекватна самооцінка свідчить про вироблення навичок самовпевненості. Такі діти, на думку вказаного фахівця, цілеспрямовані, прагнуть зайняти лідерські позиції, мають високий життєвий потенціал, незалежні, легко реалізуються в самостійній діяльності. Водночас вони нечутливі до впливів зовнішнього середовища, авторитарні, болісно переживають відсутність суспільного визнання та критичні зауваження, ігнорують інтереси інших у прагненні реалізувати поставлені цілі. У своїх неспіхах часто звинувачують інших або обставини, що склалися [5].

На відміну від високої стабільної неадекватної низька стабільна неадекватна і низька стабільна адекватна самооцінка характеризують невпевненість. Таким дітям властиве неприйняття себе, власних якостей та здібностей. Вони схильні принижувати свої досягнення, намагаються уникати невдач, замість того, щоб прагнути досягти успіхів. За даними дослідження автора, висока стабільна адекватна самооцінка є ознакою

впевненості в собі [5]. Ці положення використані нами для обґрунтування психолого-педагогічних умов.

У вихованні наполегливості та впевненості у дітей ми використали правила, визначені І. Бехом, а саме: спиратися на їхні сильні сторони; уникати підкреслювання невдач; уміти і хотіти демонструвати повагу та віру у вихованців, приймати їх індивідуальність; уникати дисциплінарних покарань; вміти допомогти дитині й спонукати її до самостійного виконання завдань, підтримувати будь-які позитивні починання, звертатися до їхнього почуття відповідальності, уникати висміювання чи стримування ініціативи, методи і прийоми виховання будувати відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей; враховувати не лише той рівень розвитку, який уже досягнутий ними, а й перспективи найближчого майбутнього [4].

Досвід дитини є важливим резервом її особистісного становлення. Аналіз дитиною власних минулих вчинків збагачує ієрархію чинників, з якими вона пов'язує свої успіхи (зусилля, бажання, особливості характеру). Пригадування минулих позитивних досягнень знижує тривожність, а отже, зміцнює впевненість у собі.

Важливою психолого-педагогічною умовою виховання в молодших школярів наполегливості та впевненості є створення на заняттях з хореографії ситуації успіху та надання досягнутому успіху гласності.

Про ефективність використання ситуацій успіху переконливо свідчать дослідження Н. Анікеєвої, О. Богданової, В. Басова, А. Лутошкіна, Н. Селіванової, Н. Щуркової та ін. Ними відзначається, що ситуація успіху сприяє найбільш повному розкриттю і прояву особистості учня, оскільки оптимізує соціальну перцепцію, дозволяє найближчому оточенню сприймати його з кращого боку, нерідко змінює статус школярів, що знаходяться в психологічній ізоляції в середовищі ровесників. Зокрема, Н. Анікеєва довела, що при зміні позиції учня змінюються соціальні очікування оточуючих. У зв'язку з цим підкреслюється важливість надання досягнутому успіху гласності. В цьому випадку успіх, що переживається в одному виді діяльності, спонукає до досягнення успіху в іншому. Дуже важливо, щоб ситуація успіху відповідала можливостям школяра, для якого вона створюється учителем. Подібні ситуації дозволяють регулювати стосунки учнів опосередковано у сфері «колектив – учень», на відміну від безпосередньої взаємодії у сфері «учитель – учень» [2].

Нами експериментально підтвержені такі прийоми створення ситуацій успіху, як «вербальна підтримка», «авансування», «прихована педагогічна інструментовка», «позитивна оцінка парціального результату», «здійснена радість», «сімейна радість», «радість пізнання», «пізнання себе», «еврика», «самостійний пошук» та ін.

У дослідженні активно впроваджувалися ідеї відомого дослідника даної проблеми А. Белкіна про необхідність використання на заняттях таких прийомів створення ситуацій успіху («даю шанс», «сповідь»,

«прямуй за нами», «емоційний сплеск», «обмін ролями», «зараження», «еврика», «навмисна помилка», «лінія горизонту»). Тому, зазначає вчений, важко говорити про якісь прийоми створення ситуацій успіху, але існує дещо загальне, існують певні закономірності, які можна розробити у своєрідний алгоритм педагогічних дій [3].

Серед деяких науковців побутує думка, що людина володіє здатністю самопідкріплення і здебільшого не потребує реально створених позитивних переживань. Справді, стверджує І. Бех, це можливо «лише тоді, коли предмет дії чи вчинку вже набув для неї смислу і вона може обійтися без зовнішнього підкріплення. Емоціогенність особистісної цінності на початковому етапі формування ще потребує зовнішньої підтримки» [4, с. 32].

Науковцями встановлено, що у дітей, які одержують заохочення, швидше виробляються навички діяльності. Особливо потрібне заохочення на першій стадії навчання. Неуспіх на початку діяльності діє руйнівно, значно знижуючи загальну здатність до оволодіння діяльністю. Заохочення похвалою покращує і темп роботи, і її якість. Діти, до яких застосовувалися тільки заохочення, виявляють більше задоволення від діяльності, інтерес до неї.

Тому наступною психолого-педагогічною умовою виховання в учнів молодшого шкільного віку наполегливості та впевненості є систематичне заохочення дітей у процесі занять хореографічним мистецтвом. Адже позитивне стимулювання обов'язково повинне містити у собі заохочення учня. Серед ефективних заохочень, які нами застосовувалися в експериментальній групі, можна відзначити такі: порівняння минулих і теперішніх досягнень учня пропорційно затраченим зусиллям, а не здібностям; орієнтація учня на організацію роботи з метою одержання хороших результатів та ін.

У роботі вчителя великий наслідувальний і захоплюючий ефект мають його міміка, жести, що виражають радість вчителя за успіхи учня, його схвалення.

Якщо вихователь інтонаційно виразно говорить, що радіє за те чи те особисте надбання вихованця, – підкреслює І. Бех, – він індуктивно «заражає» останнього емоцією радості. «Зараження» може мати й емпатійну природу. Відтак, вихователеві доцільно експресивно підкріплювати найменування емоції радості, тобто демонструвати її. Тоді сила переживання дитиною цього відчуття значно підвищуватиметься [4].

Тому більше заохочувати потрібно учнів, схильних до недооцінки своїх можливостей, ніж тих, хто схильний переоцінювати себе. Якщо перших доцільно заохотити понад їхні заслуги, використовуючи так зване моральне авансування, яке певним чином зобов'язує дітей у подальшому виправдати довіру вихователя, то заохочення останніх, навпаки, слід розумною мірою обмежувати [4].

Продумане використання заохочення дозволяє вихователю не лише

пробуджувати почуття радості від успіху, впевненість у своїх силах, а й активізувати незадоволення недоліками, бажання їх виправити.

Моделюючи й створюючи для дітей ситуації успіху, стимулюючи їх діяльність, важливо одночасно діяти двосторонньо:

а) психологічно – з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей учня і колективу в цілому;

б) педагогічно, коли продумується вибір найбільш вдалого моменту у виховному процесі для її створення і організаційне забезпечення.

Своєрідність ситуації успіху полягає в тому, що вона має вирішувати конкретні завдання, пристосовуючись до індивідуальних особливостей учнів. Індивідуальна спрямованість і результативність ситуації успіху виражається в тому, що її вплив може бути різним, багатоваріантним – в залежності від індивідуальних особливостей дитини, її досвіду та рівня вихованості, ролі й місця в колективі, а також учителя, дібраних ним методів і прийомів дій та ін.

Планування і створення ситуацій успіху передбачає:

а) використання тих ситуацій, які складаються в ході навчально-виховної роботи;

б) штучне, навмисне створення ситуацій, щоб викликати позитивні емоційні переживання, пов'язані з успіхом;

в) вибір прийомів для закріплення і розвитку успіху та індивідуальних особливостей учнів.

Отже, вихователь повинен володіти спеціальними знаннями та вміннями, необхідними йому в професійній діяльності для створення ситуацій успіху.

Подолання труднощів теж формує в дітей наполегливість і впевненість у досягненні мети, підштовхує до мобілізації усіх своїх сил. У зв'язку з цим необхідно спрямовувати зусилля молодших школярів у певне русло, організації поступу спочатку до ближніх, а від них – до більш далеких життєвих перспектив; наданні вихованцям можливості зрозуміти, що вони обов'язково досягнуть успіху, якщо докладатимуть зусиль і будуть терплячими. Таким чином потрібно формувати у молодших школярів здатність зміцнити віру в себе, у свої можливості, що є передумовою для виховання впевненості.

Будь-яка діяльність може позитивно впливати на виховання впевненості в собі за умови, якщо дитина сприйматиме її результат як цінність, завдяки якому можна самоствердитися, показати все, на що здатна. Щоб результат був виховуючим, дитина повинна свідомо ставитися не просто до того, що вийде в кінці роботи, а й до всього процесу її виконання. Адже правильно виховує лише гідний результат, у якому об'єктивні (якісно-кількісні характеристики кінцевого продукту) й суб'єктивні (вкладені в досягнення особистісні зусилля) характеристики відповідають високим моральним зразкам.

Згідно підходу Т. Кравченко, А. Макаренко, І. Трубавіної та інших,

---

основою успішного виховання дітей є забезпечення єдності та узгодженості вимог з боку сім'ї та закладів освіти. Налагоджений контакт батьків з педагогами, їхня співдружність, єдність цілей, змісту виховання допомагає виявити причини тієї чи іншої поведінки та дібрати найефективніші прийоми впливу.

Отже, забезпечення єдності та узгодженості дій з боку сім'ї та закладів освіти у вихованні наполегливості та впевненості у молодших школярів визначається нами як наступна психолого-педагогічна умова.

Педагог повинен мати бажання забути про минулі невдачі дитини; допомогти їй відчувати впевненість у виконанні конкретного завдання; дозволити почати все з початку, вселити надію у здатність досягти успіху; пам'ятати про минулі успіхи й подумки повертатися до них. Надзвичайно важливо гарантувати вихованцю успіх, якого можна досягнути, маючи наполегливість і бути впевненому в досягненні цього успіху.

При цьому приклад особистості педагога у становленні моральних якостей дітей займає ключове значення. Дитина не проявляє наполегливості, якщо спілкується з агресивно налаштованим, байдужим, емоційно холодним, а іноді й некомпетентним педагогом. Негативно впливає на виховання зазначеної якості у дітей недостатність уваги з боку педагогів. Сором'язливі знаходяться поза їхньою увагою, відчувають дефіцит дієвої допомоги з боку авторитетних дорослих. Захоплений своєю роботою, уважний до всіх вихованців, особливо тих, хто за звичайних умов залишається «в тіні», добре володіючи предметом, педагог підвищує впевненість дітей у собі, позитивно впливає на формування їхньої свідомості, ціннісного самоствавлення, наполегливості і впевненості. Педагог має виявляти якості, які сприяють розвитку особистісного «Я» дитини, зокрема чутливість до потреб дитини, вміння створювати позитивні підкріплення для її самовиховання, наполегливості, впевненості та життєрадісності. Він має приймати себе самого, відповідати моделі гуманіста, що володіє технологією особистісно орієнтованого виховання, позитивно ставитися до дітей. Ці настанови були використані нами на етапі формувального експерименту.

Дієвим прийомом, що виховує наполегливість, а з нею впевненість в собі, є використання випереджальної або супровідної позитивної оцінки дій дорослим, яка полягає у схваленні правильно виконаних дитиною проміжних етапів роботи та коригування помилкових. Досягти наполегливості можна мотивуванням завдань: потребою визнання дорослого, розуміння значущості та необхідності справи, дій або вчинку, підтримки та заохочення зусиль дитини, спрямованих на переборення труднощів.

Важливою психолого-педагогічною умовою виховання в молодших школярів наполегливості та впевненості є використання в процесі занять хореографічним мистецтвом активних методів. Сучасне хореографічне мистецтво, ґрунтуючись на танцювальних традиціях, які склалися впродовж багатьох віків, має дуже великі можливості у використанні

різних активних методів впливу на особистість учня.

Аналізуючи значущість балетного мистецтва в розвитку гармонійної особистості, можна виділити такі методи виховання впевненості і наполегливості в процесі занять хореографічним мистецтвом: вправи, ігри (музично-пластичні, імітаційно-ігрові та сюжетно-рольові), метод творчої імпровізації, створення танцювальних комбінацій, етюдів тощо.

Серед прийомів виховання наполегливості та впевненості можна назвати: надання посильних завдань з поступовим підвищенням їхньої складності; допомога у разі необхідності; приклад упевненої поведінки та діяльності, уникнення негативних зауважень, підбадьорення, навіювання впевненості в тому, що діти зможуть виконати завдання.

Отже, заняття хореографією, яка включає в себе музику, ритміку, пластику і танець, приваблює увагу дитини, дає їй змогу реалізувати себе в фантазії у русі, музиці і ритмі. У той же час врахування визначених нами психолого-педагогічних умов забезпечує виховання в учнів молодшого шкільного віку впевненості та наполегливості як важливих особистісних вольових якостей.

Проведені дослідження не вичерпують всіх аспектів вказаної проблеми. Подальшого вивчення потребує розробка педагогічної діагностики типів сформованості наполегливості та впевненості в інших вікових та соціальних групах. Перспективи вказаної проблеми пов'язані з концептуальним аналізом цих якостей у життєзначущих сферах встановлення характеру зв'язку зазначених якостей з близькими особистісними утвореннями, а саме: довірою до себе та світу, поглибленням аналізу взаємозв'язку з батьками та вчителями, що буде предметом подальшого наукового пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Г. Подготовительный период в первом классе и формирование готовности детей к обучению / Борис Герасимович Ананьев. – М. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1955. – 48 с.
2. Аникеева Н. П. Психологический климат в коллективе / Н. П. Аникеева. – М. : Просвещение, 1989. – 224 с.
3. Белкин А. С. Ситуация успеха. Как ее создать / Август Соломонович Белкин. – М. : Просвещение, 1991. – 156 с.
4. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання / Іван Дмитрович Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 203 с.
5. Серебрякова Е. А. Уверенность в себе и условия ее формирования у школьников : дис. ... канд. пед. наук / Серебрякова Е. А. – М., 1955. – 129 с.